

20-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

КИНО ӨНЕРІНЕ КІРІСПЕ

Кинодағы дыбыс

Кітап: Кино өнеріне кіріспе

Дәріс: Кинодағы дыбыс

Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

Негізгі идеялар:

1. Кино өндірісі үдерісінде дыбыс трегі бейнелерден бөлек құралады және оны көріністен бөлек басқаруға болады. Бұл жағдай дыбысты басқа техникалар сияқты икемді әрі кең, ауқымды етеді.
2. Музыкант немесе дыбыс инженері болмаған соң, біз, естіген дыбыстарымыздың көбін елей бермейміз.
3. Қазіргі фильмдердің көбі алдымен бізді құлағымыз арқылы «баурап алады».
4. Дыбыс – кино өнерінің ең күшті техникасының бірі.
5. Дыбыс – біздің бейнелер туралы түсінігімізді белсенді түрде қалыптастырады.

Фильмдер:

1. Рашид Нұғманов, *Ине* фильмі
2. Альфред Хичкоктың «Психоз» (Psycho) фильмі

Кинодағы дыбыс

Сіз Рашид Нұғмановсыз және «Ине» фильмді түсіріп жатырсыз делік. Фильмнің алғашқы сахналарының бірінде негізгі кейіпкер Моро Алматыға пойызбен келген күйі атты Мирка деген басқа бірк кейіпкерге қоңырау шалған көрінісін жоспарламақ болдыңыз делік. Әрине, әдеттегідей сіз де таңдау мүмкіндігімен бетпе-бет келесіз.

Моро мен Мирканың өзара әңгімелесу желісін ауыстыра отырып, сұхбаттасудың екі жағын да көрсете аласыз. Көбіне телефон көріністері кадр/қарсы кадр арқылы қойылады және түсіріледі. Қаласаңыз оны диалог аяқталғанша Моро мен Мирка көрініп тұратындай етіп, бөлінген экран арқылы көрсетуге де болады. Егер сөйлесу кезіндегі екі кейіпкердің де мінез-құлқын әңгімелесу барысында аша түскіңіз келсе, бұл нұсқалардың екеуі де шексіз баяндау мүмкіндігін бере алады.

Балама ретінде бір кейіпкерді, мысалы барлық көріністе Мороны ғана экранда көрсетіп отыруға да болады. Нәтижеде режиссер Нұғманов солай жасайды. Ал Мирканы көрсетудің орнына, бізге оның тек жауап қатқан дауысын ғана естіртіп тұрасыз.

Бірақ мұның тағы басқа нұсқасы бар. Мирканы көріп те, естіп те тұрған жоқпыз делік. Нұғманов та солай жасайды.

Рашид Нұғманов, Ине фильмінен үзінді.

Бұл шешімдер мағыналы көріністер үшін қолданса, онда әңгімені мұқият тыңдап, желінің екінші жағында не болып жатқанын көзімізге елестетіп тұруымызға тура келеді. Басқаша айтар болсақ кинодағы дыбыс тек қана дыбыс емес, санамызда бейнелер тудыратын маңызды техника. Олай болса кино өнерінде дыбыстық шешімдердің қалай жасалатынына келейік.

Дыбыстық шешімдер

Біз киноөнерінің бірнеше жерде шешімдер мен мүмкіндіктердің екеуін де ұсынатынын көрдік. Режиссер ретінде алдыңызда бірнеше таңдау тұрады. Солардың арасынан біреуін таңдауыңыз керек және әр таңдаудың нәтижесі де әртүрлі. Сонымен қатар кейбір таңдау алдағы таңдаудың негізі ретінде де қарастырылады. Егер тек Мороны ғана көрсетіп, Мирканы кадрдан тыс қалдырсаңыз, бәрібір оның дауысының бізге естілуін немесе естілмеуін шешуіңізге тура келеді.

Режиссерлер бұл таңдауға интеллектуалды тұрғыда һәм түйсікпен қарауы керек. Өйткені әрбір балама әр аудиторияға әртүрлі әсер етеді. Дыбыс, басқа техникалар сияқты көптеген мүмкіндіктерді ұсынады. Бірақ режиссер фильмнің жалпы көрінісіне қабылдаған бұл шешімінің қалай сәйкес келетінін әрі көрермендердің қалай қабылдайтынын негізге ала отырып, олардың қайсысын таңдау керек екенін өзі анықтауы тиіс.

Алғашқы дәрістерімізде де көргеніміздей, кино өндірісі процесінде дыбыс трегі бейнелерден бөлек құралады және оны көріністен бөлек басқаруға болады. Бұл дыбысты басқа техникалар сияқты икемді әрі кең, ауқымды етеді. Дегенмен, дыбысты зерттеудің өзіндік қиындықтары да бар.

Бұл жағдай біздің оны нашар тыңдағандығымыздан туындап отырған жоқ. Өйткені біз өмірге келмей тұрып-ақ дауыстарды ажырата аламыз. Ер адамның дауысын әйел адамның дауысынан айыра аламыз, әсіресе анамыздың дауысын жазбай танимыз. Есейе келе үздіксіз дыбыс тұңғиығына сүңгіп кетеміз. Біздің стереоскопиялық көруіміз визуалды әлемдегі заттардың орнын табуға көмектескендей, құлақтарымыз да

Кітап: Кино өнеріне кіріспе

Дәріс: Кинодағы дыбыс

Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

дыбыстың қайдан шыққанын бағамдайды.

Музыкант немесе дыбыс инженері болмаған соң, біз, естіген дыбыстарымыздың көбін елей бермейміз. Біз түс, текстура және орналасу орны жайлы негізгі ақпараттарды көзімізге көрініп тұрған ортадан аламыз. Сол себепті күнделікті өмірде дыбыс, визуалды назарымыз үшін жай ғана фон болып қалады. Біз дыбысқа фильм көріністерінің шынайы негізінің қарапайым толықтырушысы ретінде қабылдауға қатты бейімбіз.

Мұндай бейімділік дыбыс режиссерларына біз байқай бермейтін басқа бір әлем жасауға мүмкіндік береді. Экраннан біз, бұлт торлаған аспанға қарап, абыржып тұрған адамның жүзін көріп тұрмыз, сонымен қатар сол мезет желдің гуілін, полиция көлігінің дабылын және балалардың шуын да естиміз. Кенет жағдайды қауіпке ұластырып жібереміз. Ебейдесіз әрекеттерге және сенімсіз арнайы эффектілерге құралған аз бюджетті үрей фильмдері аудиторияның ренішін тудырып, мазаққа, күлкіге айналып жатады. «Дыбыс – бұл кино бизнестегі қаражатыңызға әсер етіп, қалтаңызды қағатын ең үлкен соққы,» – дейді «Skywalker Sound» менеджері.

Бір жақсысы, әуесқой режиссерлар да мұны аңғара бастады. «Star Wars» және 1970 жылдардың басқа да хиттері көпшілік қауымды дыбыс жазудың әрі оны қайта ойнатудың жаңа технологияларымен таныстырды. Аудитория ендігі жерде Долби (Dolby) шу басу процестерін, кеңейтілген жылдамдықты және динамикалық диапазонды, төрт және алты тректі ойнатуларды күтетін болды. 1990 жылдардың басында цифрлы дыбысты тек көп бюджетті фильмдерде ғана қолданатын, ал қазір релиздердің барлығында дерлік анық, ықшам дыбыс трегі бар. «Біздің қазіргі жасап жатқандарымызбен салыстырсақ, «Casablanca» сияқты ескі фильмдердің дыбыс трегінде ешнәрсе жоқ, бос қалған,» - дейді «Аударманың қиындықтары» фильмінің бас дыбыс режиссеры. Қазіргі романтикалық комедиялардың өзі, бұдан 20 жыл бұрынғы экшн фильмдермен салыстырғанда дыбыстық эффектілерге толы. Мультиплексті кинотеатрлар өздерінің дыбыс жүйелерін режиссерлардың таңдауларына қарай орайластырды және DVD-дің кең таралуы тұтынушыларды дыбысы жақсы үй кинотеатрларын жасауға жол ашты.

Көрермендердің дыбысқа деген жаңа ықыласы, фильмнің дыбыс трегін диалог немесе дыбыс эффектілері арқылы көріністерден бұрын шығару кезінде байқала бастады. Мұндай тәсіл фильмнің ашылу көрінісіне назар аударту үшін аудиторияның көңілін тыныштандыруға қажет деп айтуыңыз мүмкін, бірақ бәрінен бұрын дыбыс ақпараттары бізді оқиғаға ақырындап жетелей береді. Қазіргі фильмдердің көбі алдымен бізді құлағымыз арқылы баурап алады. 1920 жылдардың соңына қарай түсірілген фильмдерде көрермендер алғашқы сөздерден бастап өздерінің не естіп тұрғандарын аңғара алмайтын.

Дыбыс күші

Дыбыс – кино өнерінің ең күшті техникасының бірі деуге бірнеше негізгі себеп бар. Біріншіден, ол қабылдаудың ерекше әдісі. 1926 жылы дыбыс жазатын құрылғы пайда болғанға дейін дыбыссыз фильмдер оркестрмен, органмен немесе фортепианомен сүйемелденетін. Ондай музыка тым құрығанда тыныштықты толтырып, көрермендерді біршама әсерге бөлейді. Ең кереметі, естуге елігу Совет режиссеры Сергей Эйзенштейннің «сезімдер синхронизациясы» деп атаған, бейне мен дыбысты біртұтас етіп біріктіретін бірыңғай ритм немесе жоғары сапа құру мүмкіндігіне жол ашады.

Көрініс пен дыбысты біріктіру адам түйсігінің тереңінде жатқан қатпарларға да қозғау салады. Сәбилер өзі көріп тұрған нәрсеге көбіне өз еркінен тыс дыбыс қосады. Егер дыбыс пен көрініс қатар пайда болса, оларды екі емес, тұтас бір оқиға ретінде қабылдауымыз керек. Дәл осылайша санамыз да кадрдан бір заңдылықты немесе баяндауға байланысты туындайтын заңдылықты іздейді. Біз еріннің қозғалысы мен айтылған сөздің сәйкес келу заңдылықтарын іздеуге бейімбіз. Біздің аудио-визуалды араластыруға бейімділігіміз күнделікті әрекеттерімізден де, музыка, театр және кино сияқты өнер түрлерімен де айқындалмақ.

Дыбыс біздің көріністер туралы түсінігімізді қалыптастырады

Дыбысты көбінесе бейнелердің елеусіз құраушысы деп қарастырамыз. Бірақ оның біздің бейнелер туралы түсінігімізді белсенді түрде қалыптастыратынын мойындауымыз керек. «Сібірден келген хат» деп аталатын фильмінің бір эпизодында режиссер Крис Маркер экрандағы көрініс туралы түсінігімізді бастан аяқ өзгерту үшін дыбыс күшін паш етеді. Маркер қала көшесіндегі көліктің жанынан өтіп бара жатқан автобустың кадрын, жол салып жатқан жұмысшылардың кадрын үш рет көрсетеді. Бірақ әр көрсетілімін мүлдем басқа дыбыстармен сүйемелдейді. Көрермен бұл көрініс тұрғысынан бірдей, ал дыбыстық тұрғыдан бөлек үш эпизодты әр түрлі жориды. Біріншісі өте жағымды, екіншісі өте шиеленіскен, ал

Кітап: Кино өнеріне кіріспе

Дәріс: Кинодағы дыбыс

Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

үшіншісінде мақтау мен сынау қатар көрінеді.

Көз арқылы санамызды бағыттау

«Сібірден келген хат» фильмінің аталмыш эпизоды фильмдегі дыбыстың тағы бір артықшылығын көрсетеді. Ол біздің назарымызды бірден бейнеге аудара алады. Комментатор «қан түсті автобустар» деп сипаттаған кезде, біз көліктерге емес алдымен автобустарға қараймыз.

Егер кадрда шешуші элемент болмаса, не істеу керек? Мысалы, бізде бөлмеде тұрған адамның кадрды бар делік. Егер есіктің сықырлап ашылғанын естісек, онда бөлмеге біреу кіреді деп ойлап, келесі кадрда сол адамды көруден үміттеніп, күтіп қалуымыз мүмкін. Басқаша айтқанда, жай ғана дыбыстың өзі бізді алдын-ала болжал жасауға итермелейді. Бұл үрей фильмдерде кейінге қалдыруды да меңзейді; бұл жанрда көрінбей тұрған қауіптің бар екенін сездіргенімен, көрініс осының бәрін кадрдан тыс бірнәрсеге үреймен қарап тұрған кейіпкерге тоқталады.

Сонымен қатар дыбыс тыныштыққа жаңа мән береді. Үнсіз, тыныш эпизодтар адамды ауыр күйге түсірсе, шудың ішінде кенеттен пайда болған тыныштық бізді селт еткізуі мүмкін. Қазіргі фильмдердің кейбір сахналары жарылыс және басқа да қатты шыққан дыбыстың алдында жарты секундтай тыныш қалады. «Харри Поттер және Феникс ордені» (Harry Potter and the Order of the Phoenix) фильміндегі Дамблдор мен Волдемордың сайысында Волдемордың шабуылы кезінде бір сәт тыныштық орнап, аз ғана уақыт дыбыссыз қалады. Мұндай қайшылық соққылардың дыбысын ерекше зор етіп көрсетеді. Басқаша айтар болсақ дыбыс тыныштықтың барлық түрін қамти алады.

Тағы бір артықшылығы: дыбыстың монтаждаудағы өңдеу мүмкіндігі де жоғары. Монтаждау арқылы мағыналы байланыс шығару үшін кез келген екі аралықтың кадрларын біріктіруге болады. Дәл сол сияқты режиссер да кез келген дыбыс құбылысын бір жерге жинай алады. Дыбысты кинолардың пайда болуымен шексіз визуалды мүмкіндіктерге шексіз акустикалық нәтижелер қосылды.

Фильмдегі дыбыс негіздері

Фильмнің дыбысы сөздердің, музыканың және шудың кез келген қоспасын қамтиды. Режиссерлер дыбыстың түрі және қоюлығы, сондай-ақ дыбыс деңгейі мен жиілігі сияқты сипаттарына байланысты шешім қабылдайды.

Дыбыс деңгейі

Біздің естіген дыбыстарымыздың барлығы ауадағы тербелістің нәтижесінде пайда болады. Біздегі дыбыс деңгейі немесе күші сияқты сезімдерді дыбыс амплитудасы немесе тербеліс кеңдігі шығарады. Режиссерлер үнемі дыбысты күшейте отырып түрлі амал-айлалар жасайды. Қыз-қыз қайнаған көшенің қозғалысқа толы ұзақ кадрына көшенің шуы қосылады. Бірақ екі адам кездесіп, бір-бірімен сөйлесе бастаған кезде, көше қозғалысының дыбыс деңгейі де төмендейді. Дауысы жұмсақ және қатты сөйлейтін екі кейіпкер арасындағы әңгіме дыбыстың қаттылығымен де, олардың не айтып жатқанымен де сипатталады.

Дыбыс деңгейін нақты акустикалық терминдермен өлшеуге болады дегенмен, тыңдармандар үшін бұл салыстырмалы шама. Жоғары амплитудалы дыбыстың ұзақ уақыт шығуы ұзақ үнсіздіктен кейінгі төменгі жарылыстың дыбысы сияқты естілмеуі мүмкін. «Капоте» (Capote) фильмінде қылмыскердің қылмысын мойындауы тыныш көрініспен өтеді, онда тек желдің үні ғана естіліп тұрады. Бұл қалыпты тыныштықты өте қатты естілгендей болған қарудың атылған дауысы бұзып жібереді. Мизасцена және бейненің тондық сапасы сияқты дыбыс трегi де контраст арқылы назарымызды өзіне аударады.

Дыбыс деңгейі қабылданатын қашықтықпен байланысты. Басқа да осыған ұқсас жағдайларда дыбыс неғұрлым қатты болса, оны соғұрлым жақын қабылдаймыз.

Жиілік

Дыбыс тербелісінің жылдамдығы жиілікке немесе қабылданатын биіктікке не дыбыстың төмендігіне әсер етеді. Өмірдегі және фильмдегі дыбыстардың көбі әртүрлі жылдамдықтағы күрделі үндер. Жиілік біздің құлағымызға дыбыстарды сұрыптауға көмектеседі.

Жиілігі өте төмен дыбыстар күннің күркірегені секілді болса, жиілігі өте жоғары дыбыстар қоңыраудың сыңғыры сияқты. Сонымен қатар жиілік бізге музыканы және сөзді, фондағы шудан ажыратуға да

Кітап: Кино өнеріне кіріспе

Дәріс: Кинодағы дыбыс

Дәріс авторы: Молдияр Ергебеков

жәрдемдеседі. Кейде режиссерлар жиілікті нысандарды ажырату үшін де пайдаланады. Тоқылдаған яки дүңгірлеген дыбыс нысанның бос екенін аңғартса, ал жиілігі жоғары сыңғырлаған дыбыс нысанның тегіс әрі ауыр екенін білдіреді.

Жиіліктің бұдан да көп арнайы мақсаттары бар. «Алқабым қандай жасыл болып еді» деп аталатын фильмде жас бала ересек адамның даусымен сөйлеуге тырысып, бірақ күлкіге қалған кездегі әзілі бәрінен бұрын дыбыс жиілігіне негізделген. Марлен Дитрихтің вокалдық дыбыстауы көбінесе дыбысты сауал тастай отырып шығаратын ұзағынан әуелейтін интонацияға байланысты. «Иван Грозный» (Ivan the Terrible) фильмінің 1-эпизодындағы тәж кигізу көрінісінде сарай әншісі Иванды мадақтау әнін терең баспен бастап, әр фразаның жиілігін күрт жоғарылатып жібереді. Композитор Бернард Херрманн, Альфред Хичкоктың «Психоз» (Psycho) фильмінде шырылдаған құстың ащы даусына ұқсас эффект жасаған кезде, көптеген музыканттардың өзі оның қайдан шығып жатқанын ажырата алмаған болатынды. Ол ерекше жоғары жиілікте ойналған скрипканың даусы еді.

Альфред Хичкоктың «Психоз» (Psycho) фильмі, 46:48 – 49:00

Тембр

Дыбыстың гармониялық құраушылары оған белгілі бір реңк немесе тон сапасын береді, оны музыканттар тембр деп атайды. Біреудің даусы жайлы, миңгірлеп тұр немесе әуезді екен десек, демек тембр туралы айтып тұрмыз деген сөз. Негізінен тембрдің дыбыс амплитудасы немесе жылдамдығына қарағанда негізгі акустикалық параметрге онша қатысы жоқ. Бірақ оның дыбыс текстурасын немесе «сезінуін» сипаттаған кездегі орны ерекше. Күнделікті өмірде таныс дыбыстарды ажырата білу көбінесе тембрдің әртүрлі аспектілеріне байланысты.

Режиссерлар тембрге жиі сүйенеді. Актерлардың даусы—Шон Коннеридің дөрекі шотландық акценті, Том Уэйтстің мұнды шіңкілдеген даусы —тембрдің арқасында ерекше естіледі. Disney-дің «Сұлу мен Құбыжық» (Beauty and the Beast) анимациялық фильмінде Құбыжықтың тағылық қырын жақсы көрсету үшін Робби Бенсонның сөйлеген кездегі даусын жолбарыс пен арыстанның дыбысымен миксаждаған. Тембр жиілікпен бірге музыкалық аспаптарды бір-бірінен ажыратады және көп жағдайда адамды еліктіретін көрініс кезінде пайда болатын саксафонның көңілді, ынтықтыратын үні сияқты эмоцияны күшейтеді.

Дыбыс деңгейі, жиілік пен тембр, фильмнің жалпы дыбыстық текстурасын анықтайды. Мысалы, бұл ерекшеліктер әртүрлі кейіпкерлердің дауыстарын ажыратуға көмектеседі. Дыбыстың осындай негізгі ерекшеліктері фильмді тұтас қабылдауымызды қалыптастыра алады.

Қосымша ресурстар:

1. Ellis, Jack C. (1995). A History of Film. 4th Edition. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo & Singapore: Allyn and Bacon.
2. Nowell-Smith, Geoffrey (1999). The Oxford History of World Cinema. Oxford University Press.
3. Pechter, William S. (1971). Twenty-four Times a Second: Films and Film-makers. New York. Evaston & London: Harper & Row Publishers.
4. Pirie, David (Ed.) (1981). Anatomy of the Movies. Inside the Film Industry: The Money, the Power, the People, the Craft, the Movies. New York: Macmillan Publishing Co., Inc.
5. Robinson, David (1974). The History of World Cinema. New York: Stein and Day Publishers.